

ZYGMUNT SZENDZIELARZ ps. "ŁUPASZKO" VIII RAJD PIESZY SZLAKIEM ŻOŁNIERZY MJR. „ŁUPASZKI”

Zygmunt SZENDZIELARZ (1910 - 1951), ps. "Łupaszko", nazwiska konspiracyjne: Władysław Chawling i Ryszard Zygmunt Mańkowski, oficer służby stałej Wojska Polskiego, dowódca 5 Wileńskiej Brygady AK a następnie oddziałów partyzanckich eksterytorialnego Okręgu Wileńskiego AK (odtworzonej 5 i 6 Brygady Wileńskiej AK).

Urodził się 12 III 1910 r. w Stryju (woj. stanisławowskie), w wielodzietnej rodzinie urzędnika kolejowego, syn Karola i Eufrozyny z domu Osieckiej. Miał dwie siostry i trzech braci – dwaj z nich Rudolf i Marian bronili Lwowa w 1919 r. Podczas obrony Rudolf poległ, zaś Marian został następnie oficerem zawodowym WP w stopniu rotmistrza, był kawalerem Krzyża Virtuti Militari, w czasie wojny był żołnierzem PSZ - walczył w dywizji pancerniej gen. Maczka. Po wojnie wrócił do kraju, jednak przez wiele lat inwigilowany był przez komunistyczny aparat represji.

Zygmunt Szendzielarz wykształcenie zdobywał w dość trudnych warunkach materialnych. Uczył się w Lwowie i Stryju, gdzie w 1929 r. ukończył gimnazjum matematyczno - przyrodnicze. W końcu tego roku jako ochotnik wstąpił do szkoły podchorążych zawodowych na kurs unitarny w Różanie, który

ukończył z lokatą wybitną w 1931 r. Następnie przeszedł do szkoły podchorążych kawalerii w Grudziądzu (Centrum Wyszkożenia Kawalerii), którą ukończył 5 VIII 1934 r. i w stopniu podporucznika został przydzielony do 4 pułku ułanów zaniemeńskich w Wilnie, gdzie służył początkowo jako dowódca plutonu w 4 szwadronie. W połowie 1936 r. otrzymał stanowisko dowódcy 2 szwadronu (w marcu 1937 r. awansowany do stopnia porucznika). Dał się poznać jako świetny dowódca liniowy. Był doskonałym jeźdźcem i świetnie posługiwał się bronią. W 1938 r. podczas upadku z konia doznał urazu kręgosłupa, który fatalnie odbijał się na jego późniejszym stanie zdrowia, zwłaszcza w surowych warunkach partyzanckich, dokuczając mu dotkliwie do końca życia.

W szeregach 4 pułku ułanów uczestniczył w wojnie obronnej 1939 r. w składzie Wileńskiej Brygady Kawalerii (Armia „Prusy”), przechodząc szlak bojowy od Piotrkowa Trybunalskiego po Majdan Sopocki na Zamojszczyźnie i Medykę pod Przemyślem. Wyróżnił się zwłaszcza podczas obrony przyczółka mostowego i przeprawy przez Wisłę pod Kozienicami na wysokości Maciejowic, gdzie zdołał pomyślnie przeprowadzić swój szwadron, ratując go z ogólnego pogromu. W końcowym okresie walk dołączył ze swym szwadronem do Grupy Operacyjnej Kawalerii dowodzonej przez gen. W. Andersa. Za udział w wojnie 1939 r. został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari V klasy. 27 IX 1939 r. dostał się do niewoli sowieckiej, z której uciekł po kilku dniach, przedostając się do Lwowa. Po trzykrotnych nieudanych próbach dotarcia na Węgry, a następnie na Litwę, w listopadzie 1939 r. powrócił do Wilna. Tam ukrywał się przed aresztowaniem pod fałszywym nazwiskiem Władysław Chawling, pracując fizycznie jako robotnik budowlany i pracownik bazy zaopatrzenia miasta.

Od początku 1940 r. uczestniczył w działalności konspiracyjnej na terenie Wilna, początkowo w strukturach mających odtwarzać konspiracyjnie 4 p. uł. (grupa kpt. Giedrojcia), wchodzących w skład organizacji Koła Pułkowe, podporządkowanej SZP-ZWZ. W końcu 1941 r. został włączony przez por. Henryka Witkowskiego do pracy w komórce wywiadu (zorganizował siatkę wywiadowczą na linii Wilno – Podbrodzie – Ryga oraz w rejonie Łyntupy – Kiemielszki - Świr). W kwietniu lub maju 1943 r. nawiązał bezpośredni kontakt z Komendą Wileńskiego Okręgu AK, przedstawiając projekt utworzenia oddziału partyzanckiego. W sierpniu 1943 r. na mocy rozkazu Komendanta Okręgu pplk. Aleksandra Krzyżanowskiego „Wilka” został skierowany na stanowisko dowódcy oddziału partyzanckiego AK, operującego na Pojezierzu Wileńskim pod komendą ppor. Antoniego Burzyńskiego „Kmicica”. Dotarł w rejon jego bazy nad Jeziorem Narocz już po rozbiciu tej jednostki przez sowiecką partyzancką brygadę Fiodora Markowa (sowieci zamordowali wówczas „Kmicica” i około 80 żołnierzy AK). Z niedobitków oddziału „Kmicica” zorganizował nowy oddział partyzancki, od listopada 1943 r. noszący nazwę 5 Brygady Wileńskiej. Na jej czele wykonał kilkadziesiąt udanych akcji przeciw niemieckim siłom okupacyjnym i

kolaboranckim oddziałom litewskim, a także wrogo nastawionej partyzantce sowieckiej. Został ranny w bitwie z niemiecką ekspedycją przeciwpartyzancką pod Worzianami 31 I 1944 r. W kwietniu 1944 r. podczas pobytu w Wilnie został aresztowany, zdołał jednak zbiec z rąk Niemców i dołączyć do 5 Brygady.

Dowodzona przez niego brygada nie wzięła udziału w operacji wileńskiej, lecz atakując oddziały niemieckie wycofała się na zachód (koncepcja ta była uzgodniona wcześniej z Komendantem Okręgu Wileńskiego AK). 5 Brygada Wileńska AK została 23 VII 1944 r. częściowo rozbrojona przez Armię Czerwoną w Puszczy Grodzieńskiej (kawaleria i część piechoty), zaś szereg niedużych grup przedzierało się dalej na zachód, z zamiarem ponownego połączenia się w Puszczy Augustowskiej.

Podczas służby w Armii Krajowej Z. Szendzielarz został awansowany do stopnia rotmistrza (brak dokładnej daty) i majora (11 XI 1944 r.). Wysokie walory dowódcze i organizacyjne, dbałość o żołnierzy i miejscową ludność postawiły go w rzędzie najlepszych i najbardziej popularnych dowódców polskiej partyzantki na Wileńszczyźnie. Miał dobry kontakt zarówno z kadrą dowódczą oddziału, jak i z szeregowymi partyzantami, wśród których cieszył się wielkim autorytetem. Okres dowodzenia brygadą partyzancką w latach 1943 – 1944 potwierdził w pełni jego zdolności dowódcze i instynkt partyzancki, pozwolił mu też na zdobycie wielkiego doświadczenia bojowego, wykorzystanego w późniejszych działaniach w latach 1945 - 1947. Był człowiekiem osobiście bardzo odważnym. Uwaga ta dotyczy zarówno odwagi w sytuacjach bojowych, jak również odwagi cywilnej, tj. nieunikania odpowiedzialności za trudne decyzje. Charakteryzowało go też poczucie honoru żołnierskiego, a także poczucie odpowiedzialności.

W sierpniu 1944 r. część partyzantów wileńskich zebrała się ponownie pod rozkazami „Łupaszki” na terenie powiatu bielskiego. Po podporządkowaniu się Komendzie Białostockiego Okręgu AK rtm. „Łupaszko” przeszedł na czele niewielkiego oddziału kadrowego do Puszczy Świsłockiej, skąd przesunął się okresowo w lasy Puszczy Różańskiej (stan liczbowy oddziału okresowo wahał się w granicach 20 – 40 żołnierzy). Oddział ten zimował początkowo w leśnym obozowisku w Puszczy Białowieskiej, a następnie w lokalach konspiracyjnych w powiecie bielskim. W Komendzie Białostockiego Okręgu AK, mjr Z. Szendzielarz otrzymał funkcję „dowódcy partyzantki”, co należy rozumieć jako funkcję dowódcy dyspozycyjnego oddziału partyzanckiego. Ponownie wyszedł w pole 5 IV 1945 r. Odtworzona przez Z. Szendzielarza 5 Brygada Wileńska była w tym okresie oddziałem partyzanckim podlegającym Komendzie Białostockiego Okręgu AK Obywateli (taką nazwę przyjęła siatka na tym terenie po formalnym rozwiązaniu AK). Liczyła ponad w szczytowym okresie rozwoju, latem 1945 r. - 250 żołnierzy (trzy szwadrony, kompania szturmowa + drużyna podoficerska). Wykonała kilkadziesiąt akcji przeciw NKWD oraz UBP i ich agenturze, a także przeciw MO i KBW. Była najsilniejszym i zarazem najsukcesywniejszym oddziałem antykomunistycznego podziemia niepodległościowego na Białostocczyźnie. W początkach września 1945 r. na rozkaz Komendy Okręgu Białostockiego AKO wydany w związku z zarządzoną przez Delegaturę Sił Zbrojnych akcją „rozładowywania lasów” „Łupaszko” polecił rozformować 5 Brygadę Wileńską (demobilizacja trwała do października; w polu pozostał oddział kadrowy 1 szwadronu na bazie którego została wkrótce sformowana 6 Brygada Wileńska).

Z. Szendzielarz wyjechał jesienią 1945 r. na Pomorze, gdzie nawiązał kontakt z komendantem eksterytorialnego Wileńskiego Okręgu AK, ppłk. Antonim Olechnowiczem „Pohoreckim” i podporządkował się mu. W 1946 r. wznowił działalność bojową. Początkowo na jego rozkaz zorganizowano cztery patrole dywersyjne, w kwietniu 1946 r. ponownie wyszedł w pole w Borach Tucholskich zawiązek odtworzonej 5 Brygady Wileńskiej, nad którą objął osobiste dowództwo. Jednostka ta liczyła początkowo dwa, od czerwca 1946 r. zaś trzy kadrowe pododdziały zwane szwadronami (łączy stan nie przekraczał 70 ludzi). Grupy te operowały na rozległych terenach województwa zachodniopomorskiego, gdańskiego i olsztyńskiego. Jesienią 1946 r. mjr Z. Szendzielarz na czele niedużej grupy dowodzonej przez ppor. „Lufę” przeszedł na teren woj. białostockiego, gdzie dołączył do 6 Brygady Wileńskiej dowodzonej przez ppor. Lucjana Minkiewicza „Wiktora”; a od października 1946 r. przez ppor. Władysława Łukasiuka „Młota” (rozformowane w listopadzie 1946 r. dwa „szwadrony” 5 Brygady Wileńskiej nie zostały już odbudowane, zaś resztki 4 szwadronu ppor. „Lufy” w marcu 1947 r. włączono do 6 Brygady Wileńskiej). Jeszcze zimą 1947 r. „Łupaszko” osobiście dowodził niektórymi akcjami 6 Brygady Wileńskiej. Po koncentracji 6 Brygady w końcu marca 1947 r. wyjechał z oddziału. Okresowo przebywał w Warszawie, następnie koło Głubczyc, wreszcie w Osielcu k. Makowa Podhalańskiego, gdzie ukrywał się występując pod nazwiskiem Ryszard Zygmunt Mańkowski. Łączność z dowódcą 6 Brygady Wileńskiej utrzymywał za pośrednictwem swego kuriera ppor. Antoniego Wodyńskiego „Odyńca”.

Został aresztowany przez funkcjonariuszy MBP 30 VI 1948 r. w Osielcu i po długotrwałym śledztwie skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie 2 XI 1950 r. na karę śmierci (więziono go w więzieniu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego przy ul. Rakowieckiej w Warszawie). Podczas śledztwa zachował godną postawę, biorąc na siebie pełną odpowiedzialność za działania podlegających mu oddziałów. Został stracony w tymże więzieniu w dniu 8 II 1951 r. Miejsce pochówku nie jest znane.

W styczniu 1939 r. zawarł związek małżeński z Anną ze Swolkieniów, córką właściciela majątku Szajkuny na Wileńszczyźnie, z którą miał córkę Barbarę (ur. 16 XI 1939 r.). Wywieziona na roboty w III Rzeszy zginęła w 1944 r. podczas bombardowania Strasburga. W okresie służby w partyzantce – aż do końca, jego towarzyszką życia była plut./ppor. cz.w. Lidia Lwow „Ewa”, „Lala”, sanitariuszka 5 Brygady Wileńskiej.